

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Факультет романо-германської філології
Кафедра лексикології і стилістики англійської мови

І.М. Колегаєва

НЕЙРОЛІНГВІСТИКА В ПАРАДИГМІ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Методичні рекомендації до вибіркового спецкурсу
для здобувачів вищої освіти III (освітньо-наукового) ступеня
спеціальності 035 «Філологія»

УДК 811.11:13(067)

Рецензенти:

Карпенко О.Ю. – доктор філологічних наук, завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Кравченко Н.О. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рекомендовано до друку кафедрою лексикології і стилістики англійської мови (Протокол № 5 від 8 січня 2020 року); Навчально-методичною комісією факультету романо-германської філології (Протокол № 5 від 29 січня 2020 року); Вченою радою факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Протокол № 5 від 12 лютого 2020 року)

Колегаєва І.М. Нейролінгвістика в парадигмі сучасної філології: методичні рекомендації до вибіркового спецкурсу для здобувачів вищої освіти III (освітньо-наукового) ступеня спеціальності 035 «Філологія». Одеса: ПоліПринт, 2020. 24 с.

Методичні вказівки адресовані аспірантам першого року навчання (денної і вечірньої форм навчання) спеціальності 035 – філологія, які вибірковою дисципліною визначили курс **Нейролінгвістика в парадигмі сучасної філології**.

Видання ставить за мету ознайомити здобувачів освіти із засадами нейролінгвістичної науки як новітньої галузі сучасної філології, що знаходиться на перетині мовознавства, психології, психолінгвістики і нейробіології.

© Колегаєва І.М., 2020

© Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2020

ВСТУП

Методичні вказівки адресовані аспірантам першого року навчання (денної і вечірньої форм навчання) спеціальності 035 – філологія, які вибірковою дисципліною визначили курс **Нейролінгвістика в парадигмі сучасної філології**.

Видання ставить за мету ознайомити здобувачів освіти із засадами нейролінгвістичної науки як новітньої галузі сучасної філології, що знаходиться на перетині мовознавства, психології, психолінгвістики і нейробіології.

Перед дисципліною стоїть завдання поглибити знання в сфері теорії загального і лінгвального семіозису; сформувати чітке розуміння нейробіологічних процесів як підгрунтя лінгвального семіозису і мовленнєвої комунікації; окреслити місце нейролінгвістики в парадигмі сучасної філології.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування здатності до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, генерування нових ідей на основі знань зі сфери різних наукових парадигм (психологічної, нейробіологічної, семіотичної). Аспіранти мають поглибити свої навички пошуку, систематизації та критичного аналізу інформації з різних джерел задля планування власного комплексного дослідження. Для цього їм потрібно удосконалити володіння сучасними інформаційними та комунікаційними технологіями, які уможливають комплексні дослідження, зокрема і в міждисциплінарних галузях, на основі системного наукового світогляду.

Завдання, що стоять перед даною дисципліною, є наступними:

* ознайомлення слухачів із існуючими теоретичними підходами до отримання глибинних знань у галузі філології, зокрема засвоєння основних концепцій, розуміння теоретичних і практичних проблем, історії розвитку та сучасного стану наукових нейрофізіологічних та нейролінгвістичних знань, оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напрямку.

* навчання навичкам аналізу філологічних явищ з погляду фундаментальних філологічних принципів і знань, класичних та новітніх дослідницьких підходів, а також на основі відповідних загальнонаукових методів.

* формування навичок збору даних для філологічного дослідження та їх систематизації для подальшої інтерпретації

* стимулювання формування навичок для реалізації завдань міждисциплінарних філологічних досліджень, в даному випадку нейролінгвістичних, психолінгвістичних, лінгвосеміотичних, лінгвокогнітивних.

* навчання технологіям сучасного наукового пошуку із використанням теоретичних і експериментальних методів і розумінням різновекторних факторів розвитку окремих наукових напрямків у галузі філології.

Методичні вказівки можуть бути використані для самостійної підготовки аспірантів до семінарських занять з дисципліни **«Нейролінгвістика в парадигмі сучасної філології»**

Змістовий модуль 1

Нейролінгвальне підгрунтя семіозису. Мова як система знаків.

Тема 1. Становлення нейронної системи людини в процесі філогенезу і онтогенезу. Вчення академіка Павлова про першу і другу сигнальну системи.

Філогенез людини – це історичний шлях становлення людини як біологічної істоти від прадавніх людей до *homo sapiens*. Онтогенез – це індивідуальний процес розвитку людини як особи, від її зародження до смерті. Нейролінгвістика вивчає етапи нейрологічного розвитку людини як в процесі філогенезу, так і онтогенезу. Вивчення *нейролінгвальних механізмів мовної діяльності* допоможуть краще зрозуміти:

- * як ми *бачимо*, оточуючий світ, його кольори і розміри, як *чуємо* його звуки, як *відчуваємо* запах, смак, як *сприймаємо* речі на дотик,
- * як ми це *фіксуємо* в своїй свідомості,
- * як ми про це *повідомляємо* іншим людям.

Людина є істотою а) біологічною, б) духовною, мислячою, в) соціальною. В кожній із цих трьох іпостасей *людина* взаємодіє із *навколишнім світом*. Той, своєю чергою, є сукупністю: а) матеріальних, чуттєво сприйнятих сутностей, б) духовних феноменів і в) складною мережею соціальних зв'язків і соціальних структур. Взаємодія зі світом передбачає отримання інформації про світ, когнітивну обробку, осмислення цієї інформації і вплив на цей світ.

Довкілля як світ матеріальних сутностей пізнається по *каналах* різної *сенсорної* інформації. Людина як біологічна істота *чує*, *бачить*, відчуває *дотик* і т. ін., отримуючи відомості про світ через *сенсорні системи* свого організму, кожна із яких спеціалізується на певній сенсорній (чуттєвій) інформації.

До прикладу, *візуальний* канал: має зорові *рецептори* (палички і колбочки), які перероблюють специфіковані подразники (електромагнітні

хвилі певного діапазону) в *електричні* імпульси, що через *нейронні провідні шляхи* (зоровий нерв) потрапляють у суворо специфіковані ділянки *головного мозку*, де вони трансформуються у «картинки».

Звернімо увагу: людина «*бачить*» не очима, а головним мозком, і також «*чує*» не вухами, а головним мозком. *Смак* солодкого чи гіркого теж з'являється не на язиці, а в мозку. Ми відчуваємо *дотик* не шкірою, а мозком. Це свідчення нейрофізіологів.

Отже: *сенсорна система* – це нерозривна єдність трьох складників: рецепторів, нейронних провідних шляхів, специфікованих ділянок головного мозку. Керівна і визначна роль тут належить корі головного мозку. Відчуття докільля відбувається завдяки цим системам. Кожна система «відповідає» за свій тип відчуття.

Першим, хто *класифікував* відчуття, був Арістотель (384-322 до н.е.). Він виокремив п'ять відчуттів: *зір, слух, дотик, нюх, і смак*. Сприйняття цих відчуттів відбувається через п'ять відповідних чуттєвих каналів, вони називаються *модальними каналами*, а п'ять різних відчуттів називаються модальностями.

Традиційно виділяють *візуальну, аудіальну, тактильну, ольфакторну і густаторну* модальності. Нейрофізіологи і психологи розщеплюють ці модальності на подальші підвиди. Кожна із цих модальностей поставляє в головний мозок сигнали своєї власної *специфікованої* інформації. У сукупності дані сигнали утворюють *першу сигнальну систему*.

Перша сигнальна система є структурованою сукупністю сигналів вищої нервової системи тварин (людей в тому числі), їх рефлексом на навколишнє середовище. Перша сигнальна система – це те, що властиве як людині, так і тварині. Якими б не були відмінності у *спектрі і якості* даних сигналів, тим не менш, і людина, і тварина володіють ними.

Отже, перша сигнальна система – це те, що споріднює тварину і людину. А що їх відрізняє?

Людину від тварини відрізняє наявність *другої сигнальної системи*, яка виникла в процесі *філогенезу*, еволюції людини і згодом становлення її як соціальної істоти. Яке ім'я впливає у пам'яті при цих словах «*перша сигнальна система – друга сигнальна система*»? – Івана Петровича Павлова. Саме академік І.Павлов увів у науковий обіг термін *сигнальна система* (1932р.).

Друга сигнальна система – це якісно особлива форма вищої нервової діяльності, притаманна виключно людині, це система *мовленнєвих сигналів*, які містять узагальнення численних сигналів першої сигнальної системи (які, нагадаємо, є чуттєвими/*сенсóрними сигналами*). Не дивно, що І.Павлов назвав їх «сигналами сигналів».

Тема 2. Друга сигнальна система і семіозис

Уявімо собі такий предмет матеріального світу як *лимон*. Взаємодіючи із цим об'єктом: ми *бачимо* його, *мацаємо* його, *нюхаємо*, *куштуємо* його і отримуємо купу сигналів першої сигнальної системи. Ця інформація «упакована» засобами першої сигнальної системи і передана за допомогою *нейронних провідних шляхів* від *сенсёрних рецепторів* у структури *головного мозку*.

Наразі вона є виключним надбанням окремого *індивіда*, який сприймає даний об'єкт. Цього індивіда позначимо термінологічно як *експірієнцер* (від англ. *to experience* = *відчувати, знати із досвіду*). Звернімо увагу: подібна інформація як така не підлягає передачі *іншому* індивіду. Відповідно, будь-яка взаємодія одного експірієнцера із іншими експірієнцерами для *спільного* володіння і оперування даною *інформацією* неможлива. Спільне володіння і оперування інформацією (сенсёрною в тому числі) можливе тільки за умови, що вона буде *трансформована* засобами *другої сигнальної системи* (мовленнєвими сигналами), тобто вона буде *вербалізована*, зазнає процесів *номінації*, називання. В цьому випадку сигнали першої сигнальної системи (сенсёрні сигнали) заміняються «сигналами сигналів» (за І. Павловим), тобто сигналами другої сигнальної системи = **словами**.

Включення другої сигнальної системи дозволяє:

назвати колір цього предмету **словом(-ами)**– *жовтий/желтый/yellow*,

назвати форму цього предмету –*видовжений/овальный/oblong*,

назвати смак цього предмету – *кислий/кислый/sour* (якщо йдеться про м'якоть) і *гіркий/горький/bitter* (якщо йдеться про цедру),

назвати тактильну характеристику – *шорсткий/шершавый/rough*.

Друга сигнальна система, *узагальнивши* багато сигналів першої сигнальної системи (стосовно **кольору, форми, смаку**), зібрала їх до купи, сформувала сенсёрний образ чогось *жовтого, видовженого, кислого/гіркого, шорсткого* на дотик. Трансформувала його у ментальний, поняттєвий образ

певного об'єкту із відповідними сенсорними характеристиками і назвала сам об'єкт одним словом *лимон/лимон/летон*.

Тепер зустрівшись із безліччю таких об'єктів і оцінивши кожен із них як сукупність чогось *жовтого, видовженого, кислого/гіркого, шорсткого на дотик*, людина здатна узагальнити сукупність цих сенсорних сигналів і замінити їх одним спільним для них всіх мовним сигналом – словом *лимон*. Навіть побачивши картинку (ані дотику, ані смаку...) такого об'єкта і витягнувши із своєї пам'яті ментальний, а можливо і чуттєвий образ цього об'єкта, людина називає його словом *лимон*.

Тепер з'являється можливість назвати запах предмета, адже для цього *сенсорного* сигналу немає безпосереднього *вербального* сигналу. Ольфакторна сенсорика практично не піддається безпосередній номінації. Яким же чином управляється із цими труднощами людська мова? Вона закріплює за цим *сенсорним* сигналом опосередкований мовленнєвий відповідник – слово *лимонний*. Запах який? – Лимонний.

За аналогічною ментальною операцією можна запропонувати додаткове *мовленнєве* позначення **кольору** цього предмету – слово *лимонний*. Згодом слово *лимонний* можна прилаштувати до будь-якого іншого об'єкта, ніяким чином не пов'язаного із лимоном. *e.g.* *Сукня якого кольору? – Лимонна*. Діє *узагальнююча функція* другої сигнальної системи (мови). За схожістю **форми** можна *назвати* зовсім інший предмет (ручну гранату) *лимонкою*. Ніяких інших спільних сенсорних характеристик між ними немає (колір, смак, запах), їхні функції різні. Але *мовний знак* почав жити «своїм життям», називати нові і нові референти за тими чи тими параметрами. Підсумовуючи, зазначимо, що поява *другої сигнальної системи* принципово відрізняла людину від інших тварин із вищою нервовою системою. Це відбулося у процесі *філогенезу*, еволюції людини і зумовило становлення людини як соціальної істоти, адже це надало людині інструмент фіксації, зберігання інформації і передачі її іншим членам соціуму для взаємодії один із одним і з оточуючим світом.

Тема 3. Мова як система знаків

Інформація про навколишній світ потрапляє до людини завдяки сигналам *першої сигнальної системи* (це сенсорна інформація різних модальностей), далі вона когнітивно обробляється (узагальнюється) у головному мозку, далі вона позначається сигналами *другої сигнальної системи*, або згідно з І. Павловим, сигналами сигналів (**мовними одиницями**). Перша сигнальна система надана людині *від народження*, другій сигнальній системі потрібно *навчитись*.

Розглянемо це детальніше.

Спочатку дитина пізнає світ *чуттєво*, через *модальні* канали сприйняття (бачить, чує, торкається, нюхає, смакує). Потім, збираючи отримані кванти сенсорної (чуттєвої) інформації до купи (колір+дотик+форма+смак), узагальнює їх у мисленневий образ чогось, наразі ще невідомо чого саме. З часом цей мисленневий образ отримує *мовне* позначення, бо мама навчає: *Синку, це лимон*. Дитина оволоділа сигналом другої сигнальної системи. Вона навчилась не просто чути, а розуміти на слух слово лимон. Потім вона навчилась сама вимовляти слово *лимон*.

Дитина почала оперувати словом. Пам'ятаємо, що слово – це передусім *мовний знак*, який складається із форми (*десигнату*) і значення (*сигніфікату*). Звукова форма слова (спочатку акустична, потім артикулятивна) *лимон* у дитини нерозривно поєдналась із значенням цього слова (те, що їдять, не дуже смачне, бо кисле, жовте і шорстке на дотик).

Згодом оволодівши читанням, дитина зуміла прочитати певні позначки на папері «лимон» і сприйняти ці позначки як єдине ціле, як назву того об'єкта, який вона бачила, нюхала, куштувала. Звукова форма слова отримала «двійника», до неї додалась графічна форма. Ще згодом вона навчилась сама писати графічні позначки, що вкупі склали це слово. Спочатку це друковані літери ЛИМОН, потім рукописні *лимон*.

Як бачимо, форма мовного знаку (його *десигнат*) у сприйнятті дитини збагачується далі: до *усної* (акустичної, потім артикуляторної) форми додалась *графічна* форма знаку (яку можна сприйняти зором і відтворити самому на письмі).

Сигніфікат (зміст) знаку з'явився, коли склався ментальний образ предмета (лимону) як сукупності його сенсорних характеристик, відбитих у мозку. Дитина оволодіває мовою, а отже формується як істота здатна до зберігання певної інформації і спільного володіння і оперування цією інформацією із *іншими*, дитина стає членом соціуму.

Акцентуємо увагу на безлічі усіляких процесів, які формують дитину не просто як біологічну істоту, а як члена соціуму, здатного до мовленнєвого спілкування із іншими членами соціуму. В цих процесах задіяні: *модальні* канали її вищої нервової системи, *нейролінгвальні* і *когнітивні* механізми діяльності її мозку, які уможливають розвиток її *мовленнєвих* навичок (називання об'єктів, розуміння сказаного кимось, вміння сказати самій, згодом читати і писати).

Повертаємось до мовних знаків і їхньої ролі у розвитку окремої людини і людства загалом. Але розглядаємо цю дуже широку проблему у дуже обмеженому діапазоні сенсорики: чуттєвого (*модально* варіативного) сприйняття світу людиною і відбиття цього сенсорного досвіду у мові і мовленні.

Згадаймо наш жовтий, видовжений, кислий об'єкт, який отримав номінацію *лимон*. Ми говорили, що із опертям на назву цього об'єкта можна утворити назву його запаху (*лимон* —>*лимонний*).

Мова заощаджує (*економить*) на знакових формах, використовуючи як сировину вже *наявні матеріали* для позначення *нових* феноменів: *запах* об'єкта лимон називається із використанням уже існуючої кореневої морфеми *лимон-* і додавання прикметникового суфікса *-ий* = *лимонний*. Інший об'єкт, який не є причетним до лимону, але схожий на нього за формою (і розміром), назвали *лимонкою*. Так називають ручну гранату РГД

5. Ніяких спільних сенсórних характеристик (окрім форми і розміру) між ними немає (ані кольору, ані смаку, ані запаху), їхні функції різні, крім того, лимон – натурфакт, граната – артефакт. Але *мовленнєвий знак лимон* почав жити «своїм життям», називати нові і нові референти за тими чи тими параметрами і утворив слово *лимонка* (граната).

Початкова *сенсórна семантика* іменника *лимон/lemon* продовжує продукувати нові смислові комплекси і **нові мовні одиниці** із таким саме або схожим десигнатом. Наразі йтиметься про іншу *модальну/сенсórну* складову образу/поняття «лимон». Говоримо знову про **смакову модальність**. Вона вважається домінуючою у складі цього поняття. Не випадково *лимон/lemon* є прототиповим образом-еталоном у багатьох мовах при словниковому дефінуванні слова *кислий* [такий як смак лимону], *sower* [having the taste of lemon].

Смак лимону асоціюється із сильно кислим, часто *неприємно* кислим смаком. Ця *неприємна* надлишкова кислота (суто *смакова* характеристика) стає підставою для утворення в англійській мові слова *lemon* на позначення матеріального предмету, повністю позбавленого будь-яких *смакових* характеристик, зовсім не схожого на лимон за *формою* або *розмірами*, не маючого *запаху* чи *кольору* лимону.

Англійським словом *lemon* називають об'єкт, особливо механізм, який не виконує своїх функцій, а отже є *поганим*. В першу чергу це стосується щойно придбаного автомобіля, який проте, не працює [smth that you buy, esp. a car, that does not work properly]. Отже непрацюючий механізм є *поганим*. Поганий смак є, зокрема, *кислим*. Кислим є передусім *лимон*. І таким чином непрацюючий механізм – це *lemon*.

Як бачимо, *сенсóрика*: чуттєве сприйняття світу людиною (варіативне у своїх *модальностях*) і відбиття цього сенсórного досвіду у мові пропонує вельми цікаві факти і провокує вельми цікаві міркування стосовно того, якими є нейролінгвальні фактори утворення і розвитку мовних одиниць .

Питання до змістового модулю 1.

1. Схарактеризуйте нейросистему людського організму. Із яких частин вона складається?
2. Що таке сенсорна модальність? Які модальності виокремлюють вчені?
3. Що таке перша і друга сигнальні системи? Котра із них і яким чином відрізняє людину від інших біологічних істот?
4. На яких підставах І.Павлов назвав сигнали другої сигнальної системи сигналами сигналів?
5. Як співвідноситься друга сигнальна система і семіозис?
6. В чому проявляється економність мови як семіотичної системи?
7. Якою є роль другої сигнальної системи у процесі соціалізації людини?
8. Що таке десигнат і сигніфікат мовного знака?
9. Яка із сенсорних модальностей не має власного репертуару мовних позначень? Яким чином відбувається семіозис в таких випадках?
10. Що таке *сенсорика*? Чим вона цікава у лінгвістичному трактуванні?

Змістовий модуль 2

Наукова парадигма сучасної філології.

Нейролінгвістика як погранична дисципліна.

Тема 4. Поняття наукової революції і зміна наукових парадигм у філології.

Нейролінгвістика – це продукт нової **наукової парадигми**. Термін *наукова парадигма*, або *парадигма наукового знання* був уведений у науковий дискурс американським філософом Томасом Куном у 1962 р. У своїй книзі "*Структура наукових революцій*" він писав про те, що наукове знання не розвивається "кумулятивно", плавним потоком, в якому до наявних фактів додаються все нові і нові факти, які пояснюються *наявними* теоріями і ув'язуються у цілісну систему *традиційних* наукових переконань, цінностей.

Навпаки, з часом з'являються т.зв. **аномалії**, тобто факти, накопичені спостереження, які більше не можна пояснити "діючою на той момент" теорією. З'являються *альтернативні* теорії, відбувається якісний скачок у розумінні світобудови, відбувається **наукова революція**, змінюється **наукова парадигма**, яка формує *нову* цілісну систему переконань, цінностей, нову наукову традицію.

e.g.

* (*Паралельні прями ніколи не перетинаються VS Паралельні прями можуть перетнутись на сферичній поверхні*). Внаслідок цих нових знань Евклідова геометрія "змінюється", точніше "прирощується" геометрією Лобачевського.

* (*В центрі Всесвіту знаходиться нерухома Земля, навколо якої обертається Сонце і інші планети*). Це геоцентрична система Птолемея VS *В центрі Всесвіту знаходиться нерухоме Сонце, навколо якого обертається Земля [річний цикл, зміна пор року], своєю чергою, Земля обертається навколо своєї осі [добовий цикл, зміна дня і ночі]*. Це геліоцентрична система Коперніка, а згодом Галілея. На зміну першої парадигми прийшла друга.

* (Час рухається рівномірно VS Час може пришвидшуватись / уповільнюватись при русі тіла швидше за світло). Ньютонівська механіка "прирощується" теорією відносності і квантовою фізикою.

Це приклади із природничих наук (те, що називається *sciences*).

Томас Кун, Карл Поппер, Мішель Фуко (засновники теорії наукових революцій) розглядали ці явища, передусім, саме в сфері природничих наук.

Нас із вами цікавлять, перш за все, гуманітарні науки (*humanities*) і серед них – в першу чергу лінгвістика.

У мовознавстві говорять про існування **трьох наукових парадигм**. Поява нової наукової парадигми не перекреслює повністю досягнення старої, але уточнює наявні положення, показуючи її обмеження.

Отже: **NB!** Кожна наступна парадигма приходить після попередньої, але не скасовує її, а лише зміщує акценти.

Наукові парадигми в мовознавстві

1. Порівняльно-історична парадигма бере початок в XIX ст.

Вивчає: походження мов, їхню еволюцію, родинні мови, реконструкцію прамови, санскрит.

Вчені: А. Шлейхер, Пауль, Яков Гримм, Ф. Фортунатов, Франц Бопп.

2. Системно-структурна парадигма із початку XX ст. по теперішній час.

Вивчає: структуру мови, мову як систему знаків, "мову в собі і для себе".

Наукові школи: Празький лінгвістичний кружок, Копенгагенський лінгвістичний кружок, Американська школа структурної лінгвістики.

Вчені: засновником вважається Ф. де Соссюр, сюди входять Шарль Баллі, Вілем Матезіус, Роман Якобсон, Богуслав Гавранек, Сергій Карцевський, Ноа Хомський.

Тема 5. Антропоцентрична парадигма сьогоденної лінгвістики

На зміну і як розвиток попередніх парадигм в науці з'являється **антропоцентрична** парадигма (кінець ХХ ст. - теперішній час).

Вивчає: роль людського фактору у мові, проблему "людина у мові і мова у людині", розглядає *особистість носія мови* як точку відліку в аналізі мови.

Вчені:предтечею антропоцентричної наукової парадигми вважаються Вільгельм фон Гумбольдт, Еміль Бенвеніст, Олександр Потебня, Бодуен де Куртене.

В надрах антропоцентричної наукової парадигми сформувалась і нейролінгвістика і когнітивістика (*neuroscience, cognitive sciences*). Якщо нейролінгвістика є нащадком теорії двох сигнальних систем, запропонованих у ХІХст. І.Павловим, то зародження когнітивістики відбулось значно пізніше, в 50-х роках ХХ ст. і пов'язано із появою кібернетики в США і необхідністю пояснення механізмів обробки великих обсягів інформації. Джерелом когнітивістики вважають комп'ютерну науку (Норберт Вінер, Джон фон Нейман), теорію інформації (Клод Шеннон, Уільям Вівер).

Однією із гілок когнітивістики стала *когнітивна лінгвістика*. Датою її зародження вважають 1989 р., коли в німецькому Дуйсбурзі пройшов Міжнародний симпозіум, присвячений проблемам *когнітивної лінгвістики*.

Предметом даної науки є *мова як когнітивний механізм*, який відіграє важливу роль у кодуванні і трансформуванні інформації. Когнітивна лінгвістика вивчає особливості засвоєння і обробки інформації за допомогою мовних знаків.

В рамках когнітивної лінгвістики існує ціла низка напрямків, у яких працюють вітчизняні і зарубіжні вчені. Назвемо найвідоміших.

Теорія прототипів і категоріальна семантика (Е. Рош)

Теорія концептуальної метафори (Джордж Лакофф і Марк Джонсон)

Теорія семантичних примітивів (Анна Вежбицька)

Рольова когнітивна граматики (Рональд Ленекер)

Теорія фреймів (Марвін Лі Мінський і Чарльз Філмор).

В Україні проблеми когнітивної лінгвістики вивчають: Ольга Петрівна Воробьева, Світлана Анатоліївна Жаботинська, Олена Олександрівна Селіванова, Лариса Іванівна Белехова, Ірина Семенівна Шевченко, Анатолій Миколайович Приходько, Ірина Михайлівна Колегаєва, Олена Юріївна Карпенко. Значні успіхи демонструють і представники російської школи когнітивістики, яка представлена наступними іменами: Олена Соломонівна Кубрякова, Валерій Закієвич Демьянков, Юрій Сергійович Степанов, Зінаїда Данилівна Попова, Йосип Абрамович Стернін, Микола Миколайович Болдирєв, Володимир Ілліч Карасик, Геннадій Геннадієвич Слишкін, Марина Володимирівна Пименова, Олександр Володимирович Кравченко.

Навкруги проблем періодизації філологічної науки точаться дискусії. Певні мовознавці постулюють історію лінгвістики як послідовну зміну трьох або чотирьох **базових наукових парадигм**:

1) генетичної (*порівняльно-історичної*, еволюційної), яка спрямована на дослідження еволюційних змін мов, закономірностей розщеплення прамов, генетичної близькості мов світу;

2) таксономічної (*структуралістської*, а згодом – *системно-структурної*), що домінувала в першій половині ХХ ст.: синхронічність лінгвістичного опису, системність мови, її рівнева ієрархія, спрямованість лише на мову, її структурну організацію без урахування зовнішніх чинників, зокрема, й людського;

3) прагматичної (*комунікативно-функціональної*), становлення у другій половині ХХ ст. Переорієнтація лінгвістичних досліджень на аналіз людського чинника в мові, (мова як знаряддя для досягнення людиною успіху, оптимізації інтерактивних відношень мовців у комунікативній ситуації, різних типах дискурсу);

4) когнітивної (або *когнітивно-дискурсивної*), спрямованої на пояснення постійних кореляцій і зв'язків між мовою, і структурами знань, операціями мислення та свідомості, пояснення комунікативних

невдач, установлення когнітивного забезпечення комунікативного співробітництва й ефективності спілкування тощо.

Практичні завдання

1. Визначити й обґрунтувати, до якої із перерахованих наукових парадигм відноситься власне дослідження
2. Використовуючи список рекомендованої літератури, перерахувати основні методи дослідження, які використовуються в межах кожної наукової парадигми.

Тема 6. Нейролінгвістика як зона порубіжжя із психологією і психолінгвістикою, біологією і нейробіологією, лінгвістикою і когнітивною лінгвістикою.

Сучасна гуманітарна наука, нейролінгвістика зокрема, розвивається згідно наступним принципам **парадигмального простору**.

В кінці минулого століття було проголошено чотири загальні методологічні принципи сучасного мовознавства: ***експансіонізм, антропоцентризм, експланаторність і функціоналізм***.

Експансіонізм (від лат. *expansio* – *розширення, поширення*) передбачає впровадження до лінгвістики теоретичного доробку, поняттєвого апарату, методів і методик інших наук.

Виявами експансіонізму в мовознавстві є створення т. зв. маргінальних наук (*соціолінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології, етнопсихолінгвістики, нейропсихолінгвістики, лінгвістичної філософії, лінгвокультурології, когнітивної й комп'ютерної лінгвістики* тощо), виникнення нових галузей мовознавства, які розглядають певний невласне лінгвістичний аспект мовознавчої проблематики (*логічної семантики, теорії мовленнєвих актів, лінгвопрагматики* і т. ін.).

Експланаторність (від англ. *to explain* – *пояснювати*) – методологічний принцип, згідно з яким мовні явища мають бути пояснені на підставі строгої й доказової наукової теорії. О. Кубрякова підкреслювала: «Для адекватної характеристики мови як ***експланандума*** необхідно звернутися до феноменів свідомості, мислення, суспільства, культури (як ***експланансам***) і, навпаки, для пояснення цих останніх феноменів потрібно звернутися до мови».

Афористично новий принцип лінгвістичних досліджень було сформульовано наступним чином: «Лінгвістику ХХ ст. можна представити у вигляді **«ЯК–лінгвістики»**, яку змінить **«ЧОМУ–лінгвістика»**, підґрунтям

якої буде перевага пояснення». Експланаторність є способом інтерпретації особливостей функціонування мови.

Антропоцентризм (від гр. *ánthrōpos* – людина) є методологічним принципом, згідно з яким людину розглядають як центр і найвищу мету світобудови. У лінгвістиці цей принцип застосовують у дослідженнях **мови як продукту людської діяльності**, призначеного для потреб людини, посередника спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури. За висловом В. Гака, *мова існує в людині для людини і реалізується людиною*.

Функціоналізм передбачає сприйняття об'єкта в його взаємодії із середовищем, як діяльності, функціонування системи. Системно організованою діяльністю лінгвісти вважають *мовлення, процеси комунікації*.

Психонетичність є принципом дослідження мови з урахуванням інших, ніж мислення, смислопороджувальних механізмів свідомості людини (*відчуттів, почуттів, інтуїції, трансценденції, колективного позасвідомого*). Підґрунтям стала модель психіки швейцарського психолога К. Юнга, що складається з окреслених вище п'яти психічних функцій, які створюють психофункціональний континуум.

Вивчення **позамисленнєвих пізнавальних процесів** – прерогатива **когнітивної психології**, основоположником якої є У. Найссер.

Нейролінгвістика є синтетичною дисципліною, яка досліджує проблеми, дотичні до цілої низки інших наукових дисциплін: психології, біології, нейробіології когнітивної лінгвістики, семіозису.

Питання до змістового модулю 2.

1. Як ви розумієте явище наукової парадигми?
2. Що означає зміна наукової парадигми? Які саме зміни можуть проілюструвати зміни природничих наукових парадигм?
3. Які наукові парадигми вам відомі в історії філології?
4. Яка наукова парадигма є домінувальною в теперішньому мовознавстві?
5. Поясніть ваше розуміння експансіонізму в сучасній лінгвістичній науці.
6. Поясніть ваше розуміння антропоцентризму в сучасній лінгвістичній науці.
7. Поясніть ваше розуміння експланаторності в сучасній лінгвістичній науці.
8. Поясніть ваше розуміння функціоналізму в сучасній лінгвістичній науці.
9. З якими іншими науками межує нейролінгвістика?
10. Чи можна нейролінгвістику вважати суто гуманітарною наукою? Наведіть власні аргументи.

Теми рефератів / доповідей

1. Сутність вчення академіка Павлова про сигнальні системи тварин і людей. Специфіка другої сигнальної системи.
2. Нейронна система людини, її становлення і розвиток у розрізі філогенезу і онтогенезу.
3. Функціонування другої сигнальної системи як невід'ємна складова лінгвального семіозису.
4. Знакова природа мови і людської комунікації. Нейролінгвальний аспект.
5. Нейролінгвістика як об'єкт досліджень в сучасній антропоцентричній парадигмі філології.

Структура реферату

1. Титульний лист
 2. Зміст (в ньому послідовно викладаються назви пунктів реферату, указуються сторінки, з яких починається кожен пункт).
 3. Вступ повинен містити обґрунтування актуальності теми дослідження, цілей і завдань роботи, опис структури реферату, аналіз використаної літератури.
 4. Основна частина реферату може містити кілька розділів (2-3), або може бути єдиним (цілісним) текстом, в якому послідовно розкривається поставлена у вступі проблема, шляхи її вирішення, описуються різні точки зору вчених.
- Висновок – підводиться загальний підсумок роботи, формулюються висновки, а також окреслюються перспективи подальшого дослідження проблеми.
- Бібліографія містить наукову вітчизняну і зарубіжну літературу, Інтернет-сайти. Кількість одиниць наукової літератури в списку має становити не менше 5 найменувань.
- Додаток розміщується після списку літератури і включає матеріали, що

доповнюють основний текст реферату. Це можуть бути таблиці, схеми, ілюстрації, фотоматеріали тощо.

Рекомендована література

Основна

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. – Київ, 2004.
2. Карвасарский Б.Д. Клиническая психология - М.,2004 <http://koob.ru>
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. – К, 2008.
4. Кубрякова Е.С. Язык и знание. Роль языка в познании мира. – М., 2004.
5. Кубрякова Е.С. и др. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996.
6. Общая психология: Под общ. ред. проф. А. В. Карпова. — М., 2005.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрямки та проблеми. – Полтава, 2008

Додаткова

1. Лекторский В. А. Восприятие // Новая философская энциклопедия : в 4 т. — М. 2010.
2. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава, 2010.
3. Филиппова Г. Г. Психология материнства – М, 2002.

Електронні інформаційні ресурси

<https://sci.house/osnovyi-psihologii-scibook/sensornyye-obrazyi-34786.html>

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Тема 1.....	5
Тема 2.....	8
Тема 3.....	10
Тема 4.....	14
Тема 5.....	16
Тема 6.....	19
Рекомендована література.....	23

Навчальне видання

Колегаєва І.М. Нейролінгвістика в парадигмі сучасної філології: методичні рекомендації до вибіркового спецкурсу для здобувачів вищої освіти III (освітньо-наукового) ступеня спеціальності 035 «Філологія». Одеса: ПоліПринт, 2020. 24 с.

Підписано до друку 3.03.2020 р. Формат 70X108/16. Гарнітура Arial Папіо офсет. Друк офсет. Ум.друк.арк. 1 Зам. 355. Тираж 50 прим. Віддруковано з оригінал-макета у видавництві «ПолиПринт», м. Одеса, вул. Ак.Корольова, 33. Тел.: (048) 794-64-50 E-mail: info@poliprint.od.ua